

VĚK PŘI SŇATKU A ROZDÍL MEZI VĚKEM ŽENICHA A VĚKEM NEVĚSTY V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 1991–2004

KRYŠTOF ZEMAN

Age at Marriage and Age Difference Between the Age of Groom and Age of Bride in the Czech Republic in 1991–2004

The article analyses the age at marriage and the difference between the age of groom and age of bride using the individual records on marriages in 1991–2004 in the Czech Republic. The two analysed indicators are examined in relation to the marital status, order of marriage, completed level of education and residence. Among time dimensions we examine the role of calendar time, individual age at marriage and birth cohort. In the first part, simple averages are used for the overview. Later, multiple linear regression models are implemented. The article concludes that while the age at marriage increased by about 5 years since 1991, the age difference between the spouses remained on level 3 years (2.5 years for first marriages), and that the main determinant of the age difference between spouses is the age at marriage, particularly that of groom.

Demografie, 2006, 48: 1–11

Počátkem 90. let započala etapa významných změn v populačním chování obyvatelstva ČR. Proces sňatečnosti, který byl po několik desetiletí značně homogenní zejména svou vysokou úrovní intenzity ve velmi mladém věku, během několika let zcela změnil svůj charakter. Mezi roky 1991¹⁾ a 2004 došlo k rychlému propadu počtu každoročně uzavíraných manželství a k růstu průměrného věku snoubenců přibližně o pět let. Tabulková prvosňatečnost žen klesla z hodnot nad 0,95 pod 0,70, naznačujíc, že přes 30 % žen by při zachování současné úrovně sňatečnosti zůstalo neprovdaných. Důvody současných změn byly intenzivně diskutovány v odborném tisku. Patří mezi ně především změny sociálního chování spojované s druhým demografickým přechodem, které se odrážejí zejména v odkládání sňatků a rození dětí do vyššího věku. Novým jevem je rozmach kohabitace (nesezdaného soužití), buďto jako předehry nebo dokonce alternativy k manželství. Vliv měla též určitá stagnace demografického chování obyvatelstva spojená s přechodným zhoršením sociální a ekonomické situace během

¹⁾ V roce 1991 došlo vlivem zrušení manželských půjček k většímu propadu počtu uzavřených manželství oproti roku 1990, kdy byl naopak počet sňatků vyšší o sňatky anticipované.

zavádění tržního hospodářství. Za úvahu dále stojí možnost vlivu fluktuací v počtech sňatku-schopného obyvatelstva podle věku – tzv. sňatkový trh – během vstupu populačně silných ročníků 70. let do věku nejvyšší intenzity zakládání manželství. Nedostatečná poptávka na sňatkovém trhu může vyvolat strukturální změnu, odrážející se například v posunu věku snoubenců a rozdílu mezi věkem ženicha a věkem nevěsty při sňatku. Právě tyto dva jmenované ukazatele se chystá analyzovat následující stať.

Na počátku minulého století²⁾, v roce 1910 činil věk svobodných při sňatku 28,0 let u mužů a 25,4 let u žen (Fialová, 2002). V roce 1921 byla hodnota věku při vstupu do manželství pro muže 28,6 let, u žen 25,9 (Kučera, 1994). Rozdíl činil dlouhodobě okolo 2,5 roku. Od té doby se věk při sňatku snižoval až do počátku 90. let. K výraznému snížení došlo poprvé během období protektorátu, kdy díky nerovnostem na sňatkovém trhu docházelo k rychlejšímu snižování sňatkového věku u žen než u mužů a k růstu věkového rozdílu až na 4,5 roku (Kučera, 1994). Během padesátých let došlo naopak k rychlejšímu snížení věku při vstupu do prvního manželství u mužů nežli u žen – mezi roky 1950 a 1970 klesl podle Srba a Fesenka (1975) sňatkový věk u mužů o 2,2 roku, zatímco u žen pouze o 1,4 roku; věkový rozdíl se tak snížil z 3,2 na 2,3 roku. Nejčastější věk snoubenců klesl mezi třicátými a šedesátými lety dvacátého století z 25 let na 22 let u mužů, u žen z 23 dokonce na 18 až 19 let; podíl sňatků, v nichž byla nevěsta starší ženicha, klesl z 18 na 10 % (Jureček, 1967). Jak je patrné z tab. 1, od 60. let se průměrný tabulkový věk ženichů a nevěst při prvním sňatku mění ve vzájemně shodě a jejich rozdíl se pohybuje v úzkém rozpětí 2,1–3,3 roků. Takto hrubý ukazatel nám však o vzájemném vztahu věku obou snoubenců mnoho neřekne.

Tab. 1 Základní charakteristiky sňatečnosti v České republice, 1950–2004 (Basic characteristics of nuptiality, Czech Republic, 1950–2004)

Rok	Tabulková prvosňatkovost žen (%)	Průměrný tabulkový věk při prvním sňatku		Rozdíl m-ž	Počet sňatků
		muži	ženy		
1950	97,4	25,8	22,3	3,6	95 166
1961	97,6	24,6	21,4	3,1	74 003
1970	95,9	24,4	21,7	2,7	90 624
1980	96,9	24,9	21,7	3,3	78 343
1985	95,9	24,5	21,8	2,8	80 653
1990	96,2	24,0	21,4	2,5	90 953
1991	91,4	24,7	22,2	2,4	71 973
1992	91,8	24,8	22,5	2,3	74 060
1993	87,9	25,4	23,2	2,2	66 033
1994	82,5	26,2	23,9	2,2	58 440
1995	80,0	26,7	24,6	2,1	54 956
1996	77,1	27,1	24,9	2,2	53 896
1997	78,7	27,6	25,4	2,2	57 804
1998	75,7	28,1	25,7	2,4	55 027
1999	74,1	28,5	26,2	2,3	53 523
2000	74,4	28,8	26,4	2,4	55 321
2001	72,5	29,2	26,9	2,3	52 374
2002	72,4	29,7	27,2	2,5	52 732
2003	68,7	30,2	27,7	2,5	48 943
2004	69,8	30,5	28,0	2,5	51 447

Prameny: ČSÚ, 2005; FSÚ, 1989; Kretschmerová, 2004; Rychtaříková, 1995; Růžička – Kučerová, 1967.

²⁾ V tomto historickém exkurzu jsou uváděna data z různých zdrojů vypočtena rozdílnými metodami. Některé údaje se mohou lišit od hodnot uvedených v tab. 1. Jde tedy spíše o nastínění celkových trendů.

Individuální data Českého statistického úřadu za sňatky uzavřené v letech 1991–2004 umožňují hlubší analýzu věku při sňatku, a to též v návaznosti na další faktory, kterými bude v tomto příspěvku vzdělání, rodinný stav, pořadí manželství a bydliště, a co se týče časové dimenze tak kromě kalendářního roku ještě individuální věk a generace narození. Článek je rozdělen do dvou částí. V první je analyzován věk při sňatku podle pohlaví, jeho rozdíl mezi snoubenci v závislosti na uvedených faktorech a vývoj těchto ukazatelů mezi roky 1991 a 2004. Průměrný věk je vždy počítán jako průměr z přesných věků při sňatku³⁾ (s přesností na dny), rozdíl je počítán jako průměr ze všech individuálních rozdílů přesného věku nevěsty odečteného od přesného věku ženicha. V druhé části je analyzován rozdíl sofistikovanějším způsobem pomocí vícerozměrné lineární regresní analýzy. Ta pomůže identifikovat čistý vliv jednotlivých faktorů na věkový rozdíl při sňatku, očištěný od vzájemných vztahů a závislostí mezi těmito faktory. Dalším záměrem bude zjistit, jestli jsou pro vzájemný vztah mezi věkem snoubenců stěžejní spíše charakteristiky ženicha anebo nevěsty.

Některé faktory jsou více vzájemně provázané a jsou tedy do analýz zahrnovány pouze některé z nich. Rodinný stav a pořadí manželství například spolu těsně souvisí, zároveň jsou propojené s věkem vstupu do manželství i s ročníkem narození. Zajímavé je, že hodnota parciálního korelačního koeficientu mezi řadami věkového rozdílu snoubenců a rokem uzavření sňatku se rovná nule, což naznačuje, že rozdíl se během let 1991–2004 vůbec neměnil. Z analýzy parciálních korelačních koeficientů dále například vyplývá, že nejvyšší ukončené vzdělání nevěsty roste se vzděláním ženicha, u obou pohlaví je navíc v průměru vyšší u pražského obyvatelstva. Hodnota a znaménko korelačního koeficientu mezi rozdílem věku snoubenců při sňatku a některými dalšími charakteristikami budou komentovány v další části článku.

Analýza průměrů z individuálních dat

Především je jasné, že první sňatky svobodných partnerů mají jiné charakteristiky než sňatky rozvedených či ovdovělých. Přibližně dvě třetiny sňatků v České republice je uzavíráno dvěma svobodnými snoubenci (podíl mírně klesl mezi roky 1991 a 2004 z 69 % na 64 %).

Tab. 2 Průměrný věk při sňatku - všechny sňatky (Mean age at marriage - all marriages)

Rok	Ženich	Nevěsta	Rozdíl
1991	27,5	24,5	3,0
1992	27,6	24,6	3,0
1993	27,8	24,8	3,0
1994	28,4	25,3	3,0
1995	28,8	25,8	3,0
1996	29,1	26,1	3,0
1997	29,9	27,0	3,0
1998	30,0	27,0	3,0
1999	30,5	27,5	3,0
2000	30,9	27,9	3,0
2001	31,2	28,3	3,0
2002	31,8	28,8	3,0
2003	32,3	29,3	3,0
2004	32,7	29,7	3,0
2004-1991	5,2	5,2	0,0

U těchto sňatků vzrostl průměrný věk ženicha z 23,5 v roce 1991 na 28,3 v roce 2004, u nevěst šlo o posun z věku 21,0 na 25,9 let. U obou pohlaví vzrostl věk při sňatku svobodných o necelých pět let, změna průměrného rozdílu věku při sňatku byla nepatrná. Pokud bereme v úvahu všechny sňatky bez ohledu na rodinný stav, věk vzrostl u obou pohlaví o 5,2 roku, u žen z 24,5 na 29,7, u mužů z 27,5 na 32, 7. Lze tedy konstatovat, že průměrný rozdíl ve věku snoubenců se nemění, činí dlouhodobě tři roky u všech sňatků a okolo 2,5 roku u sňatků protogamních (oboustranně prvních). Bez ohledu na to, jestli bereme v potaz všechny nebo pouze první sňatky, je nejčastějším rozdílem (modus) v dokončeném věku mezi snoubenci 1 rok, medián se nachází okolo jen nepatrně méně časté hodnoty dvou let. Časté jsou též hodnoty 0 nebo 3 roky. Shodný dokončený věk mají snoubenci přibliž-

³⁾ Na rozdíl od průměrného věku vypočteného pomocí tabulky sňatečnosti jsou průměrné věky vypočtené z reálných rozložení sňatků závislé na váze jednotlivých generací vstupujících do sňatkového věku.

ně v desetině případů. Podíl starších ženichů poklesl mezi roky 1991 a 2004 ze 75 % na 70 % s tím, jak rostlo zastoupení sňatků, kde byla starší nevěsta, z 15 na 20 %.

Zatímco s rodinným stavem, při kterém snoubenci vstupují do manželství (a také s pořadím manželství), samozřejmě roste i věk snoubenců (v posloupnosti svobodný-rozvedený-ovdovělý), s vlivem rodinného stavu na věkový rozdíl mezi snoubenci je tomu jinak u žen a jinak u mužů. Zatímco u mužů tento rozdíl roste (činí přibližně 2 roky u svobodných, přes 5 let u rozvedených a 8 let u ovdovělých), u žen spíše klesá (ze tří let u svobodných na hodnoty okolo dvou let u rozvedených a ovdovělých).

Věk svobodných vzrostl během období 1991–2004 o necelých pět let, na 28,9 u mužů a 26,3 u žen⁴⁾, věk rozvedených při sňatku stoupl o 4–5 let na 42,5 u mužů a 39,0 u žen a věk ovdovělých stoupl zhruba o 2–3 roky. Sňatkový rozdíl⁵⁾ se však příliš neměnil, jak ukazuje tabulka 4.

Tab. 4 Průměrný věk a rozdíl mezi věky ženicha a nevěsty podle rodinného stavu snoubenců (Mean age and mean difference between age of groom and age of bride according to the marital status)

Průměry podle rodinného stavu ženicha 1991

Stav	Věk ženicha	Rozdíl	N
svobodný	24,1	2,2	55 486
rozvedený	37,7	5,2	15 398
ovdovělý	56,5	8,2	1 089

Průměry podle rodinného stavu nevěsty 1991

Stav	Věk nevěsty	Rozdíl	N
svobodná	21,4	3,1	55 748
rozvedená	34,6	2,4	15 284
ovdovělá	46,9	3,0	941

Tab. 3 Průměrný věk při sňatku - sňatky protogamní (Mean age at marriage - first marriages)

Rok	Ženich	Nevěsta	Rozdíl
1991	23,5	21,0	2,6
1992	23,6	21,1	2,5
1993	23,7	21,2	2,5
1994	24,0	21,5	2,5
1995	24,3	21,9	2,4
1996	24,7	22,3	2,4
1997	25,2	22,8	2,4
1998	25,6	23,1	2,4
1999	26,0	23,6	2,4
2000	26,4	24,1	2,3
2001	26,9	24,5	2,4
2002	27,4	25,0	2,4
2003	27,9	25,5	2,4
2004	28,3	25,9	2,4
2004-1991	4,8	5,0	-0,2

Průměry podle rodinného stavu ženicha 2004

Stav	Věk ženicha	Rozdíl	N
svobodný	28,9	1,9	37 940
rozvedený	42,5	5,8	12 857
ovdovělý	58,0	8,1	650

Průměry podle rodinného stavu nevěsty 2004

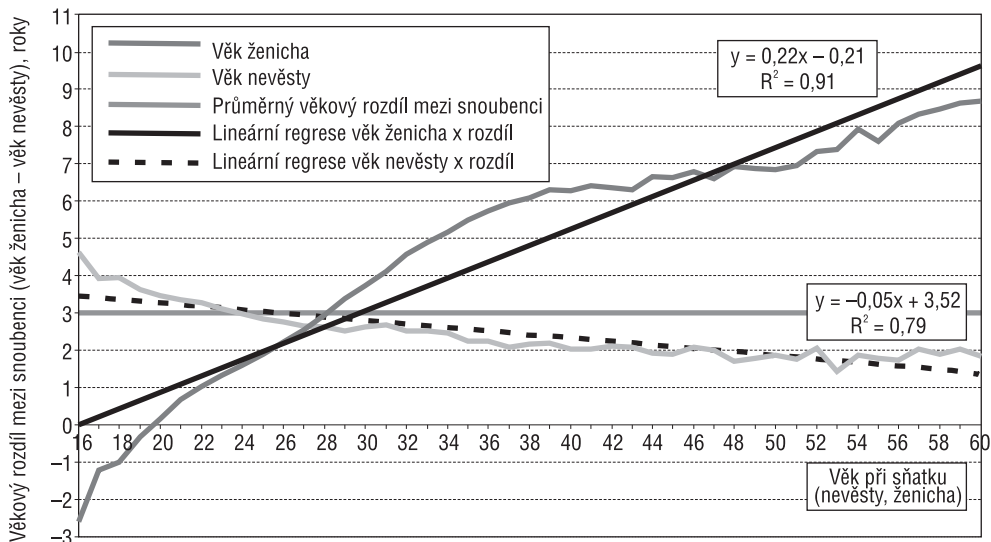
Stav	Věk nevěsty	Rozdíl	N
svobodná	26,3	3,2	38 147
rozvedená	39,0	2,3	12 552
ovdovělá	49,4	1,5	748

Fakt uvedený v minulém odstavci souvisí též s rozdílným chováním na sňatkovém trhu během individuálního stárnutí mužů a žen. Zatímco ženy si berou partnery o 2–3 roky starší bez ohledu na aktuální věk (rozdíl se pouze mírně snižuje ze 4 let u sňatků teenagerek na 2 roky u žen starších čtyřiceti let), u mužů se rozdíl výrazně zvyšuje s věkem. Průběh je dobře patrný z grafu 1, kde jsou též pomoci lineární regrese proloženy spojnice trendů a zobrazeny jejich rovnice. Z nich je zřejmé, že u mužů je výraznější relativní změna věkového rozdílu o přibližně 22 % za každý rok věku, zatímco absolutní člen je minimální. Též těsnost vztahu mezi věkem při sňatku a rozdílem věku oproti snoubence, měřená koeficientem determinace, je vysoká ($R^2 = 91\%$). U žen je vztah méně těsný ($R^2 = 79\%$); důležitější je zejména absolutní člen 3,5 roku, relativní změna rozdílu s věkem je zanedbatelná.

⁴⁾ Zde se jedná na rozdíl od hodnot z tab. 3 o sňatky svobodných bez ohledu na stav partnera.

⁵⁾ Průměrný věkový rozdíl se liší z pohledu mužů a z pohledu žen, neboť je zde různá struktura charakteristik partnera. Rozdíl tedy není hodnotou průměrného věku nevěsty odečtenou od průměrného věku ženicha, ale průměrem všech rozdílů věku nevěsty daných charakteristik a věku jejího manžela (již nediferencovaného).

Graf 1 Závislost věkového rozdílu mezi snoubenci na věku při sňatku, ČR, 1991–2004 (Relation of age difference between the spouses to the age at marriage, CR, 1991–2004)

Tab. 5 Průměrný věk a věkový rozdíl podle věku snoubenců, 1991–2004 (Mean age and mean difference between age of groom and age of bride according to the age at marriage, 1991–2004)

Z pohledu ženicha

Ženich*	Nevěsta**	Rozdíl***
20	20,4	0,2
30	26,7	3,7
40	34,2	6,3
50	43,6	6,8
60	51,7	8,7
70	58,3	12,2

Pozn.:

- *Ženich ... dokončený věk
- **Nevěsta ... průměrný přesný věk
- ***Rozdíl ... průměr z individuálních rozdílů mezi přesným věkem ženicha a přesným věkem nevěsty

Z pohledu nevěsty

Nevěsta*	Ženich**	Rozdíl***
20	23,9	3,5
30	33,1	2,6
40	42,5	2,0
50	52,3	1,9
60	62,3	1,8
70	70,5	0,1

Pozn.:

- *Nevěsta ... dokončený věk
- **Ženich ... průměrný přesný věk
- ***Rozdíl ... průměr z individuálních rozdílů mezi přesným věkem ženicha a přesným věkem nevěsty

U mužů také častěji dochází k extrémům – i muži nejstarších věkových kategorií si berou velmi mladé ženy, zatímco starší ženy si spíše berou vrstevníky.

Co se týče pořadí manželství, zde je efekt kombinací vlivu věku a rodinného stavu. Průměrný věkový rozdíl mezi snoubenci klesá s pořadím sňatku ženy, hodnota za období 1991–2004 činí 3,2 roku u prvního sňatku, u druhého a třetího sňatku rozdíl postupně klesá na 2,7 a 1,4 roku, u následujících pořadí, které však relativně tvořily méně než půl procenta uzavřených manželství v uvedeném období, se rozdíl pohybuje okolo nuly. U mužů tento rozdíl naopak roste podobně jako s věkem při sňatku (při prvním sňatku činí průměrný věkový rozdíl 2,1 roku, při sňatku druhém 5,5 roku, při třetím 7,3, při čtvrtém 8,6 atd.). Hodnota parciálního korelačního koeficientu mezi rodinným stavem vstupujícího do manželství a věkovým rozdílem snoubenců činí 0,32 pro muže a –0,06 pro ženy (za celé období 1991–2004). Podobné jsou hodnoty kore-

lačního koeficientu mezi pořadím manželství a rozdílem (0,31 a -0,08) a mezi věkem a rozdílem (0,46 a -0,11 resp.). Z toho je patrné, že věkový rozdíl roste zejména s věkem při sňatku/rodinným stavem/pořadím sňatku ženicha, zatímco je mnohem méně závislý na podobných charakteristikách nevěsty.

Přestože nejvyšší ukončené vzdělání přímo souvisí s věkem, nevyplývá z toho, že by měli vzdělanější snoubenci vyšší průměrný věk při sňatku. To platí pouze pro první sňatek, u všech sňatků dohromady je však průměrný věk ovlivněn tím, že podíl rozvedených a ovdovělých je nejvyšší mezi snoubenci se základním vzděláním (v roce 2004 činil okolo 40 %). Zatímco mezi muži následuje kategorie vysokoškoláků (24 %), podíl dváajících se opakovaně mezi vysokoškolačkami je ze všech kategorií pohlaví a vzdělání nejnižší (12 %). Nejstaršími snoubenci tak v roce 2004 byli lidé se základním vzděláním. U osob se základním vzděláním též došlo k největšímu relativnímu poklesu ročních počtů sňatků v souvislosti s tím, jak v této skupině roste oblíbenost soužití v nesezdaném svazku – kupříkladu podíl mimomanželsky narozených činil v roce 2004 u matek se základním vzděláním 67 % ve srovnání s celorepublikovým průměrem 31 %.

Zajímavější je však analýza věkového rozdílu mezi snoubenci v závislosti na ukončeném vzdělání. Zatímco u prvních tří kategorií vzdělání (základní, střední bez maturity včetně vyučení, střední s maturitou) jsou hodnoty rozdílu srovnatelné (vzájemně i s hodnotou za celou populaci, která činí 3 roky), ukončené vysokoškolské vzdělání mužů zdá se věkový rozdíl snoubenců mírně zvyšovat, zatímco u žen rozdíl snižuje (tab. 6). Pokud analyzujeme vzdělání obou snoubenců navzájem (za celé období 1991–2004), je patrné že vyšší vzdělání ženy snižuje rozdíl, zatímco vyšší vzdělání muže rozdíl zvyšuje (tab. 7). Nejužší věkový rozdíl je u svazků, kde je žena vzdělanější než muž, naopak rozdíl u sňatků vysokoškolsky vzdělaných mužů s nevěstou se základním vzděláním činí téměř 6 let. Z hodnoty korelačního koeficientu mezi vzděláním nevěsty a ženicha (0,55) je patrný úzký vztah mezi těmito charakteristikami. Sňatky po této stránce endogamní (stejný stupeň ukončeného vzdělání) vykazují asi o čtvrt roku nižší rozdíl mezi věkem snoubenců – ženiši bývají o 1,5 roku mladší, nevěsty o 1,2 roku mladší než snoubenci ze vzdělanostně smíšeného manželství⁶⁾.

Tab. 6 Průměrný věk a věkový rozdíl podle nejvyššího ukončeného vzdělání (Mean age and mean difference between age of groom and age of bride according to the completed level of education)

Průměry podle vzdělání ženicha 1991

Vzdělání	Věk ženicha	Rozdíl	N
základní	30,8	3,0	9 395
střední bez m.	26,0	2,8	35 161
střední s mat.	27,2	2,9	21 008
vysokoškolské	32,0	4,4	6 409

Průměry podle vzdělání ženicha 2004

Vzdělání	Věk ženicha	Rozdíl	N
základní	35,3	2,9	3 519
střední bez m.	32,9	3,0	19 827
střední s mat.	31,6	2,7	19 341
vysokoškolské	33,5	3,4	8 760

Průměry podle vzdělání nevěsty 1991

Vzdělání	Věk nevěsty	Rozdíl	N
základní	27,5	3,0	12 080
střední bez m.	22,8	2,9	27 447
střední s mat.	24,3	3,0	28 563
vysokoškolské	29,0	2,9	3 883

Průměry podle vzdělání nevěsty 2004

Vzdělání	Věk nevěsty	Rozdíl	N
základní	33,0	3,5	4 872
střední bez m.	30,5	3,0	13 903
střední s mat.	28,7	3,0	24 587
vysokoškolské	29,5	2,4	8 085

⁶⁾ V souvislosti s tím je zajímavé, že nejvyšší podíl oboustranně prvních manželství je uzavírán mezi vzdělanostně homogenními snoubenci, zatímco ze sňatků vysokoškoláků s osobou základního vzdělání (v obou směrech) je homogenní pouhá třetina. Sňatky mladších snoubenců shodného vzdělání tak ukazují na specifický typ svazků utvořených během studia.

Tab. 7 Průměrný věkový rozdíl podle vzájemného vzdělání, 1991–2004 (Mean difference between age of groom and age of bride according to the completed level of education of both spouses, 1991–2004)

Ženich / Nevěsta	1.	2.	3.	4.	
základní	1.	2,8	2,2	2,7	2,5
střední bez m.	2.	3,6	2,9	2,6	2,3
střední s mat.	3.	4,0	3,2	2,9	2,2
vysokoškolské	4.	5,9	5,2	4,9	2,8

1991 přibližně o půl roku vyšší u pražských snoubenců, v roce 2004 se však již výrazněji nelišil od mimopražských.

Tab. 8 Průměrný věk a věkový rozdíl podle bydliště snoubenců (Mean age and mean difference between age of groom and age of bride according to the residence: Non-Prague / Prague)

Průměry podle bydliště ženicha 1991

Bydliště	Věk ženicha	Rozdíl
mimopražské	27,1	2,9
Praha	30,8	3,5
odchylka	3,7	0,6

Průměry podle bydliště nevěsty 1991

Bydliště	Věk nevěsty	Rozdíl
mimopražské	24,2	2,9
Praha	27,5	3,3
odchylka	3,3	0,4

Průměry podle bydliště ženicha 2004

Bydliště	Věk ženicha	Rozdíl
mimopražské	32,4	2,9
Praha	34,3	3,2
odchylka	1,9	0,3

Průměry podle bydliště nevěsty 2004

Bydliště	Věk nevěsty	Rozdíl
mimopražské	29,5	3,0
Praha	31,4	2,9
odchylka	1,9	0,0

Lineární regresní modely

V dalším oddíle budou ověřeny a doplněny výsledky získané prostým průměrováním individuálních dat implementováním modelu vícerozměrné lineární regrese. Za prvé tak budou získány informace o vlivu jednotlivých faktorů očistěné od vzájemných závislostí mezi těmito faktory. Bude tak zjištěno, které z důležitých charakteristik, jako je vzdělání, bydlení v Praze, rodinný stav či věk působí přímo a které pouze sdílejí vliv spoluzávislých faktorů. Snahou je získat představu o tom, zda se nějak mění chování mladých generací, především generací silných populačních ročníků 70. let, z hlediska chování na sňatkovém trhu, pokud bude očištěn vliv ročníku narození od vlivu mladšího věku. Za druhé výsledky regrese umožní lépe srovnat sňatkové chování v roce 1991 s rokem 2004 z hlediska případného posunu významu u jednotlivých faktorů – model počítá i s případným vlivem změny váhy jednotlivých charakteristik během času, které eliminuje. A za třetí analýza pomůže lépe navzájem srovnat vlivy faktorů na straně ženicha s efektem charakteristik nevěsty.

Teoreticky se vychází z modelu $y = \alpha + \beta'X + u$, kde y je zjištěný výstup charakteru spojité veličiny, zde věk při sňatku či rozdíl mezi věkem ženicha a věkem nevěsty. Vektor β' značí hledané parametry (regresní koeficienty) odpovídající souboru hodnot vstupních dat kategoriálního charakteru X , α značí absolutní člen popisující základní distribuci (tzv. *baseline*). Residuální (chybový) člen u odpovídá normálnímu rozdělení $N(0, \sigma_u^2)$.

V modelu byly použity pro každé pohlaví následující parametry⁷⁾:
– nejvyšší ukončené vzdělání – základní, střední bez maturity včetně vyučení, střední s matu-

⁷⁾ Výpočty byly provedeny v programu aML.

- ritou, vysokoškolské, kde kategorie středního vzdělání bez maturity byla zvolena jako základní, ke které se ostatní tři kategorie vztahují;
- rodinný stav při sňatku – základní kategorie svobodných, dále rozvedení a ovdovělí;
 - bydliště – Praha nebo jiná obec (druhá kategorie základní);
 - první charakteristikou časové dimenze použité při modelování věkových rozdílů je věk při sňatku, rozdělený na intervaly 16–24, 25–29 (základní), 30–34, 35–44 a 45+;
 - druhou časovou charakteristikou, použitou v posledním ze tří modelů, je generace narození, rozdělená na období narozených do roku 1965 (základní), 1966–1971, 1972–1977 a 1978+.

Věk při sňatku byl analyzován zvlášť za muže a zvlášť za ženy, v roce 1991 a v roce 2004. **Rozdíl** mezi věkem ženicha a věkem nevěsty byl analyzován pomocí dvou různých modelů. V prvním případě je zkoumáno ovlivnění věkového rozdílu všemi charakteristikami jednoho ze snoubenců včetně věku při sňatku, avšak bez ukazatele ročníku narození⁸⁾, ve dvou různých obdobích. Modelovány zde byly postupně celkem čtyři sady dat, zvlášť za muže a zvlášť za ženy, v roce 1991 a v roce 2004. Ve druhém případě šlo o to, zjistit efekt generační, tedy, zda se u mladších generací mění věkový rozdíl mezi partnery. Věk zde byl modelován spojitě a nikoli v intervalech a analyzována byla souhrnně data za celé období 1991–2004, zvlášť pro muže a zvlášť pro ženy.

Tab. 9 Výsledky modelu věku při sňatku (Parameter estimates of the model of age at marriage)

Ukazatel		Ženich		Nevěsta	
		1991	2004	1991	2004
baseline	věk při sňatku	23,2	28,6	20,3	25,7
vzdělání	základní	+2,1	+1,7	+1,6	+1,4
	střední bez maturity	b	b	b	b
	střední s maturitou	+0,8	-0,4	+1,3	+0,0
	vysokoškolské	+4,1	+1,5	+5,0	+1,9
stav při sňatku	svobodný	b	b	b	b
	rozvedený	+13,2	+13,6	+13,0	+12,8
	ovdovělý	+31,6	+28,8	+25,2	+23,0
bydliště	Praha	+1,6	+1,4	+1,6	+1,6
	jiné	b	b	b	b
$\sigma(u)$		6,3	6,9	5,7	6,3
log Likelihood		-234 385	-172 697	-227 022	-167 493

Tab. 9 shrnuje výsledky prvního modelu pro věk při sňatku. *Baseline* označuje modelovou hodnotu věku při sňatku pro danou základní skupinu, což jsou v našem případě svobodní snoubenci se středoškolským vzděláním bez maturity, kteří nebydlí v Praze. Ostatní hodnoty ukazují absolutní odchylku věku podle dané kategorie a jestli je věk nižší (záporné hodnoty) nebo vyšší než u základní skupiny. Hodnoty tučně vtištěné jsou statisticky signifikantní (skupina se liší od základní skupiny na 5% hladině významnosti), hodnoty tištěné kurzívou jsou statisticky nesignifikantní. Ve spodní části tabulky je uvedena hodnota směrodatné odchylky reziduálního členu modelu a hodnota logaritmu tzv. *likelihood* (jde o testovací statistiku používanou při odhadování parametrů modelu metodou maximální věrohodnosti).

Výsledky prvního modelu se příliš neliší od výsledků analýzy průměrů z individuálních údajů. Základní hodnoty modelového věku při sňatku v tabulce 9 se podobají hodnotám průměrného věku svobodných snoubenců (tab. 3), věk vzrostl mezi roky 1991 a 2004 u obou

⁸⁾ V tomto modelu nebylo možné včlenit informaci o ročníku narození, neboť mezi již zahrnutým věkem při sňatku, kalendářním rokem sňatku a generací existuje lineární závislost.

pohlaví o 5,4 roku. Je třeba připomenout, že model umožňuje analyzovat efekt jednotlivých charakteristik očištěný od vzájemných vlivů mezi jednotlivými charakteristikami. Rozvedení muži a ženy se žení či vdávají průměrně o 13 let později, u ovdovělých je posun věku ještě výraznější. Pražští občané se berou přibližně o 1,5 roku starší bez ohledu na období, přičemž je zajímavé, že v analýze průměru vyšel pro rok 1991 výraznější posun věku při sňatku obyvatel Prahy o 3–4 roky. Z modelových výsledků je zřejmé, že šlo o strukturální změnu – v roce 1991 se soubor pražských snoubenců lišil svými ostatními charakteristikami (zejména věkem a vzděláním) více od mimopražských, nežli je tomu v roce 2004. Svou roli zde jistě hrála migrace v 90. letech. Nejzajímavější výsledek přináší proměnná vzdělání – snoubenci se základním vzděláním stejně jako vysokoškoláci se berou o 1–2 roky později nežli středoškoláci; ještě v roce 1991 však výjimečnost vysokoškolsky vzdělaných přinášela až pětiletý odklad sňatku vzhledem ke středoškolsky vzdělaným. Tento rozdíl byl během 90. let částečně setřen také tím, jak rostlo zastoupení vysokoškolsky vzdělaných žen v populaci, zároveň tím klesala výjimečnost jejich dalších, v modelu nezahrnutých charakteristik (zatímco v roce 1991 tvořily sňatky vysokoškolaček pouhých 5,4 % počtu všech sňatků, v roce 2004 to bylo již 15,7 % všech sňatků a 18,4 % prvních sňatků).

Tab. 10 Výsledky modelu věkového rozdílu snoubenců (Parameter estimates of the model of age difference between the spouses)

Ukazatel		Ženich		Nevěsta	
		1991	2004	1991	2004
baseline	rozdíl (roky)	3,6	1,4	2,6	2,8
věk při sňatku	16–24	-2,2	-2,2	+0,4	+2,0
	25–29	b	b	b	b
	30–34	+1,1	+1,7	-0,3	-0,7
	35–44	+2,2	+3,9	-1,5	-0,7
	45+	+4,2	+5,5	-0,7	-1,4
vzdělání	základní	-0,7	-0,4	+0,4	+0,5
	střední bez maturity	b	b	b	b
	střední s maturitou	-0,1	+0,1	+0,2	-0,0
	vysokoškolské	+0,0	+0,3	+0,2	-0,4
stav při sňatku	svobodný	b	b	b	b
	rozvedený	+0,2	+0,7	+0,0	+0,1
	ovdovělý	+1,3	+1,6	+0,8	-0,3
bydliště	Praha	-0,2	-0,2	+0,5	+0,3
	jiné	b	b	b	b
σ (u)		4,3	5,0	4,7	5,5
log Likelihood		-207 236	-156 021	-213 824	-160 543

Z vícerozměrné lineární regresní analýzy věkového rozdílu mezi snoubenci vyplývají též některé zajímavé závěry. Zatímco z hlediska nevěst přetrvává věkový rozdíl 2,6–2,8 roku (jde o hodnotu osob svobodných, středoškolsky vzdělaných bez maturity, vdávajících se ve věku 25–29, které nebydlí v Praze), u mužů tato hodnota klesla z 3,6 v roce 1991 na 1,4 roku v roce 2004. Naopak stoupl význam věku při sňatku – se stářím mužů věkový rozdíl mezi snoubenci progresivně roste, zatímco z hlediska žen je tomu naopak.

Vliv rodinného stavu je v modelu značně potlačen ve srovnání s výsledky, které nám poskytl analýza průměrů. Zde se dobře projevuje vlastnost modelu kontrolovat vzájemné závislosti charakteristik. Ukazuje se, že hlavním důvodem toho, proč mají rozvedení, případně ovdovělí muži vyšší věkový rozdíl než muži svobodní je fakt, že jsou starší; samotný rodinný stav přidává k rozdílu pouze okolo 0,5–1,5 roku. U žen je vliv nedůležitý, pokud tedy dojde

k zúžení věkového rozdílu u rozvedených žen, jde opět pouze o vliv jejich staršího věku při opakovaném sňatku.

Také vliv vzdělání ženicha na věkový rozdíl mezi partnery je nesignifikantní, kromě nejnižší kategorie základního vzdělání. Vliv vzdělání nevěsty je taktéž slabý, jde o pohyby ve věkovém rozdílu v řádu do půl roku.

Výsledky analýzy charakteristik bydlení se mírně rozcházejí s původní představou. Ukazuje se, že ženichovo pražské bydliště věkový rozdíl spíše snižuje, u pražských nevěst jde o mírné zvýšení věkového rozdílu. Změny jsou opět malé, v řádu do půl roku. Projevuje se zde očistění od vlivu individuálního věku při sňatku a nejvyššího ukončeného vzdělání (víme, že pražští snoubenci se berou starší a mají v průměru vyšší vzdělání, což jsou charakteristiky zvyšující věkový rozdíl mezi snoubenci).

Poslední model umožňuje odhadnout změny ve sňatkovém chování u mladších generací. Jsou zde uváděny pouze hlavní výsledky modelu, model dále kontroluje vliv vzdělání, rodinného stavu i bydliště. Do modelu jsou zahrnuty všechny sňatky v období 1991–2004, zvláště za muže a zvláště za ženy. Věk byl tentokrát brán jako spojitá veličina, hodnota základní distribuce platí pro věk při sňatku 25 u obou pohlaví. Hodnoty pro věk v tabulce 11 znamenají, že věkový rozdíl roste se stářím ženicha tempem 19 % za jeden rok, u nevěst rozdíl naopak klesá o 8 % za každý rok věku (srovnatelné s výsledky lineární regrese v grafu 1). Efekt generace je signifikantní u obou pohlaví, u žen jde však o nízké hodnoty menší než jeden rok. Zato u mužů se zdá, že mladší generace se chovají výrazně jinak než generace narozených do roku 1965. Babyboomové generace 70. let vykazují o 2 roky menší věkový rozdíl než základní skupina; u mužů narozených po roce 1978 dokonce vychází, že si nejpravděpodobněji berou již vrstevnice. Samozřejmě je otázkou, do jaké míry model stihl vyrovnat efekt mladšího věku při sňatku u mladších generací (které se ještě ani „nestihli“ brát také ve starším věku). Jako trend lze ovšem konstatovat, že věkový rozdíl se u mladších generací snižuje. Roli zde může hrát zmiňovaná nerovnováha na sňatkovém trhu během vstupu populačně silných ročníků do věku nejvyšší intenzity sňatečnosti.

Závěr

Na základě provedených analýz lze konstatovat, že věkový rozdíl snoubenců se v České republice od počátku 90. let nemění. Zatímco v průměrném věku při sňatku došlo k výraznému růstu přibližně o pět let u obou pohlaví, vzájemný věkový rozdíl činí 2,5 roku u svobodných snoubenců a tři roky bez ohledu na pořadí sňatku.

Věk při sňatku přirozeně roste s rodinným stavem snoubenců, resp. s pořadím uzavíraného manželství, věkový rozdíl roste zejména s věkem při sňatku/rodinným stavem/přadím sňatku ženicha, zatímco s podobnými charakteristikami nevěst věkový rozdíl pouze mírně klesá⁹⁾. Ukazuje se, že hlavním důvodem toho, proč mají rozvedení a ovdovělí muži vyšší věkový rozdíl od snoubenek než svobodní muži, je fakt, že jsou starší, a že si jako takoví berou častěji podstatně mladší ženy.

Co se týče vlivu nejvyššího ukončeného vzdělání, nejstaršími snoubenci byli v roce 2004 lidé se základním vzděláním, i když ještě v roce 1991 jimi byli vysokoškolsky vzdělaní; s růstem podílu vysokoškoláků v populaci tady dochází ke srovnávání rozdílů demografického

Tab. 11 Výsledky modelování věkového rozdílu snoubenců v závislosti na ročníku narození (Parameter estimates of the model of age difference between the spouses as related to the birth cohort)

Ukazatel		Ženich	Nevěsta
baseline	rozdíl (roky)	3,4	3,0
věk při sňatku	b-25	+0,19	-0,08
generace	-1965	b	b
	1966-71	-0,7	-0,4
	1972-77	-2,0	-0,3
	1978+	-3,2	+0,7

Pozn.: Model dále kontroluje vliv charakteristik rodinného stavu, vzdělání a bydliště.

⁹⁾ K podobným závěrům dospěl již Jureček (1967) při analýze věkových rozdílů manželů z dat Sčítání 1961.

chování oproti většinové populaci, projevuje se i větší podíl opakovaných manželství mezi snoubenci s nejnižším vzděláním. S růstem vzdělání populace v průběhu času fakticky ubývá sňatků osob se základním vzděláním. Vyšší hodnoty věkového rozdílu mezi vysokoškoly nebyly potvrzeny regresní analýzou, jde tedy opět o zprostředkovaný vliv vyššího věku vysokoškoláků při vstupu do manželství.

V roce 1991 byl průměrný věk při sňatku občanů Prahy o 3–4 roky vyšší než u ostatního obyvatelstva. V dalších letech však rostl věk mimopražských rychleji a pro rok 2004 činila odchylka již jen necelé 2 roky. Jde zde o změnu struktury a charakteristik pražského obyvatelstva, svou roli zde hraje jistě také migrace. Po očištění od vlivu vyššího věku při sňatku a vyššího vzdělání pražských obyvatel za použití regresní analýzy se ukazuje, že pražské bydliště ženichů věkový rozdíl spíše snižuje, i když pouze nepatrně.

Závěrem byl identifikován trend snižování rozdílu mezi věkem ženicha a věkem nevěsty u mladších generací mužů.

Získané poznatky jsou důležité pro hlubší porozumění procesu sňatečnosti a jeho změnám od počátku 90. let v České republice. Na závěry mohou navazovat další analýzy, jako tomu bylo v případě zkoumání vlivu věku manželů v době sňatku na plodnost manželství (Jureček, 1967) nebo vlivu věkového rozdílu mezi snoubenci na pravděpodobnost rozpadu manželství (Zeman, 2003). Jako nejdůležitější charakteristika pro rozdíl mezi věkem ženicha a věkem nevěsty se ukazuje věk při sňatku, a to zejména ženichů.

Literatura

- ČSÚ. 2005. *Historické údaje. Obyvatelstvo* (internetová prezentace).
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu
- Fialová, L. 2002. *Ke změnám ve sňatkovém chování v 90. letech*. Zpravodaj ČDS 27, s. 1–3.
- FSÚ. 1989. *Tabulky sňatečnosti svobodných ČSSR, ČSR a SSR za roky 1961–1988*. Československá statistika.
- Jureček, Z. 1967. *Skladba manželství podle věku manželů v době sňatku a její vliv na plodnost manželství*. Demografie, roč. 9, č. 2, s. 97–107.
- Kretschmerová, T. 2004. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2003*. Demografie, roč. 46, č. 3, s. 153–165.
- Kučera, M. 1994. *Populace České republiky 1918–1991*. Acta Demographica XII, Praha: ČDS, SU AVČR.
- Rychtaříková, J. 1995. *Sňatečnost svobodných v České republice dříve a dnes*. Demografie, roč. 37, č. 3, s. 157–171.
- Růžička, L. – Kučerová, M. 1967. *Sňatečnost svobodných v Československu*. Demografie, roč. 9, č. 3, s. 205–215.
- Srb, V. – Fesenko, P. 1975. *Československé tabulky sňatečnosti a rozvodovosti 1970/1971*. Demografie, roč. 17, č. 1, s. 4–13.
- Zeman, K. 2003. *Divorce and marital dissolution in the Czech Republic and in Austria – The role of premarital cohabitation*. Disertační práce, Praha: Katedra demografie a geodemografie, PFF UK.

KRYŠTOF ZEMAN (*1974) dokončil doktorandské studium na Katedře demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty UK v roce 2004. V současné době pracuje v Oddělení demografické statistiky ČSÚ. <http://www.natur.cuni.cz/~zeman2>

Summary

The article analyzes the age at marriage and the difference between the age of groom and age of bride using the individual data on marriages in 1991–2004 in the Czech Republic. Since 1991, the mean age at marriage increased by 5.2 years from 27.5 to 32.7 for men and from 24.5 to 29.7 for women. However, the mean age difference between the spouses remained constant on level 3 years (2.5 years for first marriages). Examining these indicators in relation to the marital status, order of marriage, completed level of education and residence, we found a natural strong link between age at marriage and family status (or order of marriage). Citizens of Prague marry about 2 years later than citizens of other parts of the Czech Republic. More important was the analysis of the difference between the age of groom and the age of bride. The age gap strongly increases with age at marriage/marital status/order of marriage of males, while the relation from the view of females is negative and much less pronounced. The link with education was found poor and triggered by the higher frequency of divorced among basic-educated spouses and by higher age at marriage among university graduates. However, the gap is lesser in unions where woman is better educated than man. The role of residence was not found important. Using multiple linear regression models, as the single most important determinant of the age difference between the spouses was found the age of groom at marriage. In the last model, the decreasing age difference between the spouses was detected among younger generations of males.